

segons el *Cart.* de Tavèrnoles, ed. Soler 61.9; *Cart. And* II, 34.4).² 1065: el prevere Guillem dona una terra «in appe. Sti. Juliani, Afr. Or. in *Caputreo* [Capbreu]; afr. Occid. castro Termen, Mer. Serra de *Cogul*, Circi in illa portella de *Exoval* que dicunt» (ja citat per Balari, *Orig.*, p.98 de l'*Arx. Cat. Urg.*; *Cart. And.* I, §25, 131.2). 1098: un Sidela dona a la Seu d'Urgell «in ape. de Sto. Juliano, in lo q. dic. *Iuverra maiore* (Juverri, esq. Valira, 6 k. al S. de St. Julià) --- afr. ·I· *Caputreo*, ·II· *Bescardal*, ·III· Rivo Nigro, ·VI· villa [lleg. illa] portella de *Exoval*» (Balari, l.c., i *Cart. And.*, I, §34, 142.7). 1119-51: «ipsa portella de *Exuval*» (*Cart. Tavèrnoles*, ed. Soler, 13.23), deu ser el mateix que Soler donava en l'ed. del *Cart.* de Tavèrnoles, n.3, c.1120, observant que les primeres lletres eren poc llegibles.

B) En tots els següents es tracta ja d'un llogaret (no pas cap portella ni altre orònim). 1176: *Xovall* (Vg. Taberner, *Priv. Andorra* 395). I el tom II del cart. d'Andorra hi ha segons els índexs, cap a una vintena de cites de la forma *Exoval*, *-alle*, *-llo* i unes 30 i 40 de la forma *Xoval* (pp. 170-175). No cal detallar-les, majorment perquè en general són tardanes, del S.XIII molt avançat. P. ex. 1262: *Xoval* 4 vegades (§33.2 i 3f); 1263: *Xoval* (§34.8, §34.8, p.118 i p. 119.22, 41.42). D'anteriors només veig; 1070: «*Villa Exoval*» (*Cart. And.* 117) «*vila Exoval*» (id. p. 87). 1204: id. (91.4).

ETIM. Guiat per Balari, vaig fer gran cas d'una de les cites més antigues que ell donava, on hi ha «ipso valle», en la donació d'un Mir Bels a la Seu d'Urgell d'un alou «in com. Urg. in villa que vocant *Loria*, afr. I in *Rivoner*, II ad Portellam ipso vallo, III in *Bergafoll*, IV in *Caboreu* (tret per Balari de l'Arx. S. d'Urg., i ara publ. al *Cart. And.* I, §28, p. 135.4). Com que *Rivonero* és *Runer* l'afl. esq. de la Valira, que marca la frontera d'Andorra amb l'A. Urgell (te. Arcavell) i *Caborriu* és el mateix que *Caborreu* (el pla on hi ha les fonts d'aquell riu fronterer) és un context que coincideix bastant amb el de les mencions de 1064 i 1089 donades ja per Balari, i fins amb la de 1022, però aquestes porten *Eixoval*, *Exovalum* (*A*)*xovall*, que s'ajusten a la del modern Xovall, mentre que només aquesta de 1071 porta l'hapax «*ipso Vallo*». Magnífica etimologia, pensà Balari, i jo mateix, seguint-lo, en *E.T.C.* II, 12, 23. Massa és, però, parençosa («too good to be true» dirien els anglo-saxons). Forma isolada com és, calia témer que fos sols una pseudo-etimologia: una pensada de curial, que rebusca en els noms, uns mots llatins, costi el que costi. Car al capdavant això només és una còpia del S. XIII (força tardana) d'un original perdut.

D'altra banda totes les mencions que hem aplegat sota l'epígraf (*A*) és ben dubtós que indiquin el lloc de Xovall. Totes elles (salvant potser la de 920) posen aquella «portella». Enmig de NLL coneguts, de

l'esquerra del riu *Valira*, i el SE. de St. Julià de Lòria, no pas al Nord (que és on es troba el llogaret). Només de les de l'epígraf (*B*) ens podem refiar, en la recerca etimològica de l'origen del llogaret de Xovall.

Una explicació versemblant sobre les de l'epígraf (*A*) és que amb aqueixa portella es refereixen a un portell de muntanya, a l'esq. de la Valira, per on un camí baixa el riu, i va a parar al pont de Xovall, i al llogaret, potser baixant-hi pel grau de què parla la menció de 920: o bé és que aquest grau és en un altre camí que hi baixi.

Quant a l'*ETIM.* concreta, i l'anàlisi material del nom, no té cap valor com a prova l'hapax «ipso vallo» de 1071; ja En Molho, en la recensió publ. sobre el meu treball de *E.T.C.*, en la *Rev. Intern. d'Onom.* VIII, 1956, 225, la posa breument en dubte; i jo també aviat em vaig convèncer que era una pista fal·laç; encara més que per les altres mencions antigues (que jo llavors no coneixia) perquè l'anàlisi lingüística rigorosa no pot admetre, com s'insinuava que és, com l'*IPSUM* dona *eix(o)* en català, puix que aquí es tractaria d'un article, no pas d'un demostratiu; i l'article *IPSE*, *IPSA* dona en català *-ça* i fins, *-ço*, o bé es amb el tractament *ts(ç)* del nexa *PS*, en l'ús proclític. Un *eixovall* de *IPSU VALLUM* significaria doncs 'aqueix vall': ús demostratiu (o «dèictic»), injustificable en un nom de lloc.

Com la major part dels topònims antics aquesta zona, *Xovall* deu ser d'origen basc, o sigui basco-aquitano-ibèric: com *Beixessarri* (recordem la brillant demostració de Mitxelena) (vol. II, 395-7), *Arinsal* amb *Arans* i *Ranso*, *Ers*, *Ordino*, *Aixirivall*, *Certers*, *Llorts* i l'*Alins* de St. Julià; d'altra banda *Sispony*, *Tolze*, *Andorra* i seguint per les comarques veïnes, *Basgaran*, *Carcolze*, *Civís*, *Àneu*..

Cap aquesta família ens orienta també la term^o de *Xovall*, que es repeteix en tot una sèrie de NLL d'aqueixa zona; *Aixirivall*, *Envall*, *Cassovall* (format amb el basc *gacu/kaçu* 'formatge') i no gaire diferent de la de tants pre-romanismes veïns *Adrall*, *Anserall*, *Xerallo*.

Aquí hem de pensar en la vasta família del basc *çabal* 'ample', de fecunditat sobreabundant en toponímia i en NPP. Mitxelena li enumera 14 compostos ben coneguts fins ara, com *Zabalotegui*, *Zabalondo*, *Zabalburu*, *Zabaloaga* etc. D'altra banda el simple *Zabala*, el navarrès ant. *Çavaldica*, a. 1152. I no menys com segon component, com en *Aranzabal*, *Mendizabal*, *Orozabal*... (i una altra dotzena) (*Apell.* §596).

És, però, ben coneguda, en el basc de tots els temps i dialectes la formació de diminutius i, en general, variants afectives mitjançant el canvi de *ç*, o *s* en *š* (grafiat *x* o *ch*). El concepte 'ample' es diu *šabal* en el dialecte suletí, *çabal* en baix-navarrès («flach,